

Gyvenimo prasmės ieškos aspektai socialinio darbo kontekste

Harald Wagner

Teologijos daktaras, sociologijos profesorius
Ev. Hochschule für Soziale Arbeit Dresden
University of Applied Science
Postfach 20 01 43, 01191 Dresden
El. paštas: harald.wagner@t-online.de

Krizė yra tai, kas tiesiogiai sutrikdo žmogaus gyvenimo prasmės teką ir priverčia ją patirti niekuo nepagražintą. Iki tol principinė problema galėjo būti neigiama, atmetama, o kilus krizei ji tampa jutimiškai egzistuojanti. Įveikti krizę ir pasukti link naujo, prasmingo gyvenimo iš individo pareikalauja ekstremalių pastangų: tai gali būti įvardijama charizma – jautria socialinės aplinkos parama – atskirais atvejais profesionalia pagalba ir bet kuriuo atveju – jutimišku gyvenimo prasmės patyrimu.

Įvadas

Niekas neitų pas socialinį darbuotoją ar (socialinį) pedagogą pasikalbėti apie gyvenimo prasmę. Jei apskritai kas nors ryžtasi tokiam žingsniui, tuomet kelias veda pas (psicho)terapeutus arba dvasininkus. Vis dėlto toks įsitikinimas teisingas tik tada, kai norima kalbėtis tiesiogiai apie gyvenimo prasmę. Netiesioginiu būdu gyvenimo prasmės tema be jokių abejonių yra labai reikšminga socialinio darbo¹ ir pedagogikos profesiniams laukams.

Pradėti galima nuo pedagogikos, jei ji suprantama kaip visapusiškas ugdymas ir

auklėjimas, kreipiantys link prasmingo gyvenimo. Juk iš esmės čia kalbame apie vertybines orientacijas, tačiau lygiai taip pat ir apie pagarbą auklėjamiems vaikams bei jaunuoliams, nes tik tokiu būdu juose apskritai gali išsiskleisti bei įsitvirtinti vertybiniai modeliai². Kitas esminis šio auklėjimo etapo momentas yra jausmo, kad esi kažkam reikalingas, kažkam priklausai, perdavimas³. Mokymosi teorija šioje vietoje deda specifinį akcentą: tik turėdami saugius ryšius, vaikai gali pajusti susiorientavimo – netgi smalsumo – jausmą, kurio pagrindu vėliau plėtoja kognityvines strategijas. Iš esmės čia kalbama apie norą mokytis ir apie tai, kad mokymasis būtų

¹ *Vert. pastaba.* Minėdamas socialinį darbą ar socialinę pedagogiką kaip profesijas, autorius turi galvoje ir viena, ir kita, nes Vokietijoje šiuo metu socialinis darbas ir socialinė pedagogika praktiniu požiūriu yra tapačios profesinės veiklos, nors ir turi skirtingas ištakas bei mokslines tradicijas.

² Plg. apie tai Wagner, 2008, prie sąvokos „pripažinimas“.

³ Ten pat, prie sąvokų poros „integracija / inkluzija“.

patiriamas kaip naudingas asmenybei. Visa tai yra ne kokie nors abstraktūs procesai, jie besimokantiesiems turi būti jutimiškai suvokiami, kad galėtų teikti prasmę.

Šalia pirmiau aptarto pedagoginio aspekto labai svarbu atkreipti dėmesį į socialinius pedagoginius ir socialinio darbo momentus. Gyvenimo prasmės klausimai čia labai išryškėja kilus gyvenimo krizei. Gyvenimo prasmės temą pririekia gvil-denti tuomet, kai žmonėms, ištiktiems krizės, siekiama padėti (vėl) įgyti kompetencijas, reikalingas susitvarkyti su savo gyvenimu.

*Šiame straipsnyje pagrindinis dėmesys skiriamas palydėjimui krizės metu ir jos įveikai. Pradžioje, pasitelkus tris žingsnius, pateikiami krizės reiškinių aiškinimai, toliau pristatomi palydėjimo kilus krizei kertiniai dalykai ir galiausiai jie praktiškai susiejami su prasmės (vok. *Sinn*) ir jutimų (vok. *Sinne*)⁴ tarpusavio sąryšiu.*

1. Kasdienybės tėkmė ir krizė

Ištikti krizės žmonės sako, kad jie neturi absoliučiai jokios išeities iš susiklosčiusios situacijos. Labai dažnai tai susiję su netektimi: mylimo žmogaus; darbo ar kapitalo netekimu, bankrutavus asmeninei įmonei. Tokioje situacijoje žmonės būna visiškai sutrikę, jie negali paaiškinti, kas įvyko, ir neįstengia kurti planų ateičiai. Netikėtas krizės įsiveržimas į jų gyvenimą neturi jiems jokios prasmės. Stebėtojas iš šalies

galbūt gali ją išvelgti arba bent nujauti, tačiau patys krizės ištikti žmonės nemato joje jokios prasmės – visos paguodos ar aiškinimai pro jų ausis praeina lyg beprasmis triukšmas. Gilios krizės apimtam žmogui visi paaiškinimai yra turbūt lygiai taip pat nesuprantami kaip ne specialistui fiziko aiškinimai apie antimateriją. Netgi kunigo ar sielovadininko žodžiai apie visa apimančią Dievo buvimą dažniausiai neišgirstami. Žmogui atrodo, kad padėtis yra be išeities, jam netgi sunku patikėti, kad visa tai, kas jam nutiko, apskritai gali būti tiesa.

Apskritai krizė gali būti suprantama kaip problemos *paaštrėjimas*. Problemos virsta krize tuomet, kai jų (daugiau) nebegalima išspręsti kasdieniškais, aplinkoje įprastais būdais, kai jos „sustabarėja“ ir nebeveda rėmimasis nei tradicijomis, nei konvencijomis. Šitaip žvelgiant, už kiekvienos problemos tyko galinti išsiveržti krizė, kaip kasdienybės absurdiškumas ir normalumo žlugimas.

Krizės neįmanoma diagnozuoti remiantis kokiais nors specifiniais požymiais, nes ji gali slypėti labai skirtingo pobūdžio konfliktinėse konsteliacijose. Vis dėlto įmanoma bandyti ją aprašyti pasitelkus konkretaus *konflikto paaštrėjimo laipsnio* kriterijų. Šiuo požiūriu krizė pasireiškia tuo, kad „individualus žmogaus *gebėjimas prisitaikyti pasidaro nebegalimas, nes įveikos strategijos, kurias jis turi, yra arba išsemtos, arba nepakankamos*“ (Rauchfleisch, 2001, p. 63). Todėl „krizėje iki šiol žmogų orientavusios koordinatės žlunga, o artimieji, kurie ilgą laiką teikė pagalbą ir paramą, yra tiek išsekę, kad irgi nebegali būti stabilizacijos veiksnys“ (ten pat). Įvai-

⁴ *Vert. pastaba.* Vokiečių kalboje žodis „Sinn“ turi net keturias reikšmes: 1. jūtimas, pojūtis; 2. sąmonė, suvokimas, protas; 3. prasmė, reikšmė; 4. supratimas, nusimanymas (plg. Križanauskas, Smagurauskas, 2006). Kaip matyti, sąvokas „prasmė“ ir „jūtimas / pojūtis“ vienija ne tik bendra šaknis, bet ir ta pati žodžio etimologija.

ri patirtis rodo, kad krizėms būdinga gana tipiška eiga. Ją galima suskirstyti į keturias fazes. Jos gali labai skirtis pasireiškimu, intensyvumu ir trukme. Siekdami aiškumo trumpai pavaizduosime šią eigą (plg. ten pat, 65 p. ir toliau). Krizės *priešfazėje* konfliktai vis labiau aštrėja, o prasmės horizontai – iki šiol žmogaus turėti įsitikinimai – ima klibėti. *Pirmoji fazė* – tai jau minėtas įveikos strategijų arba kitaip – kasdienio veikimo prasminių įsitikinimų – žlugimas. Jei šios fazės metu nerandama išeities arba nesulaukiama greitos pagalbos, krizė gali tapti chroniška ir pasiekti *antrąją fazę*. Jos metu žmogus nuolat abejoja, ar tai, ką jis daro, yra teisinga, t. y. prasminga. *Trečioji fazė* įvardijama kaip procesas, kuris veda arba link konstruktyvaus sprendimo, arba link absoliučios rezignacijos, kai kuriais atvejais net iki suicidinės: kyla klausimas dėl viso gyvenimo prasmingumo apskritai. Kai žmogus nenugrimzta į vis gilesnę rezignaciją, yra įmanoma *ketvirtoji fazė* – „kaip naujos psichinės ir socialinės pusiausvyros suradimas“ (ten pat, p. 69), kai atsiveria nauji gyvenimo ir prasmės horizontai.

Vis dėlto patirtis rodo: krizė nėra koks nors įvykis, kuris paliečia vieną vienintelį žmogų ir nustumia jį į beprasmybę. Krizės mastas ir pobūdis yra ypač priklausomas nuo socialinės aplinkos. Viena vertus, tai žmonės, kurie teikia paramą, kita vertus – tai pokalbio partneriai, su kuriais kartu galima dejuoti dėl susitelkusių kasdienybės sunkumų. Krizės, ypač prasmės, beveik niekada neapsiriboja vieno žmogaus sielos gyvenimu, jos visų pirma paliečia vienas kitam svarbių žmonių tarpusavio komunikaciją. Šį aspektą mums paaiškina pati prasmės, kaip mediumo, ypatybė: prasmė

yra mąstymo ir komunikacijos mediumas, todėl ir prasmės krizė visuomet reiškia individualias ir socialines problemų konsteliacijas.

Šioje vietoje verta įterpti vieną specifinį prasmės suradimo kilus krizei modelį, nes būtent jis gali mums parodyti, kokių pastangų iš žmogaus pareikalauja krizės įveika. Tai sociologo Ulricho Oevermanno *gyvenimo praktikos autonomijos* modelis (vok. *Autonomie der Lebenspraxis*), jis išsiskiria savo eksplacitine atrama į religiją⁵ ir universalumą. Universalumas atsiranda „per baigtinumo ir nebaigtinumo, šiapusiško ir anapusiško dialektiką“ (Oevermann, 1995, p. 36) – nuo to negali pabėgti jokia žmogiškojo gyvenimo forma. Bet koks žmogiškasis veikimas yra nuolat priverstas tam tikrame „veikimo alternatyvų pasaulyje“ (ten pat, p. 37) susieti praeitį, dabartį ir ateitį. Taip susikuriantis *struktūrinis universalumas* niekaip ir niekuo negali būti įveikiamas. Vis dėlto strategijos ir formos, kuriomis visa tai įgyvendinama, varijuoja priklausomai nuo kultūrinių, biografinių ir situacinių aplinkybių. Kilus krizei sustiprėja *prievara rinktis* – fenomenas, gerai žinomas kaip besisiejantis su individualizacijos reiškiniu (plg. Wagner, 2006): suvokus, kad neįmanoma išvengti mirties, visiems subjektams tampa akivaizdu, kad lygiai taip pat neįmanoma išvengti priimtų sprendimų – pasukti jų atgal. Būtent šioje vietoje „pradedama suvokti laisvės rinktis ir atsakomybės dialektika, (taigi) – tai,

⁵ U. Oevermannas gyvenimo praktikos autonomijos modelį vadina struktūriniu religingumo modeliu. Religingumas bet kuriuo atveju susijęs su prasmės problematika, bet nebūtinai – su istorinėmis religijos formomis.

kad esi pasmerktas autonomijai“ (ten pat, p. 40). Čia ir yra problemos šerdis: visa žmogiškoji veikla pasižymi tuo, kad kiekvienoje gyvenimo situacijoje turi būti priimamas sprendimas, kuris nebūtinai kyla iš praeities – nes būtent tai ir yra *gyvenimo praktikos autonomija*. O štai moderniose visuomenėse vis labiau plečiasi kontekstai, kuriuose yra galimybė laisvai rinktis, todėl kuo toliau, tuo stipriau jaučiama prievarta apsispręsti ir pagrįsti. Ir nors tai būdinga faktiškai kiekvienai kasdienybės situacijai, tik kilus krizei išryškėja viso to rimtumas. Krizė yra tokia situacija, kai subjektas neišvengiamai turi pasukti naujais keliais. Kad įveiktum tai, su kuo susidūrei, ligšiolinio racionalumo nebeužtenka. Šioje vietoje U. Oevermannas (remdamasis Maxu Weberiu) pavartoja sąvoką „charizma“. Ši sąvoka mus veda link įžvalgos, kad ribinėse situacijose reikia veikiančio asmens kūrybiškumo. Kada problema virto krize, dažnai galima suprasti tik po laiko, pažvelgus atgal. Mokslinė kalba galėtų pasakyti, kad latentinė veikiančiojo asmens autonomija turėjo „transformuotis į manifestinę, tinkamą autonomiją“ (ten pat, p. 56). Ir ši *nuolat galima*, bet *krizėje paskatinta transformacija* pareikalauja iš žmogaus kūrybiškų ir gyvenimą palaikančių pastangų. Čia tinka būtent charizmos sąvoka, nes ji remiasi kūrybiniu žmogaus potencialu. Postmodernybėje asmeninė charizma esanti kur kas svarbiau nei religinės dogmos. Taigi *gyvenimo praktikos autonomijos* modelis labiausiai išsiskiria tuo, kad iškelia individo kuriančią galią. Vis dėlto gaila, kad šiame modelyje neskiriama dėmesio nei orientuojančiam religijai, nei socialinės paramos potencialui.

Todėl toliau tekste bus analizuojami šie du aspektai.

2. Palydėjimas ištikus krizei

Krizės yra virsmo, sprendimo momentai gyvenime. Etimologine prasme tai ryšku daugelyje kalbų. Graikiškas žodis „crisis“ reiškia „išsiskyrimą“, „prieštaravimą“, „ginčą“ ir „sprendimą“. Kinų kalboje krizės reiškinį nusako du hieroglifai: vienas jų reiškia pavojų, kitas – galimybę. Tai veda prie įžvalgos, kad ir krizėje niekas nevyksta deterministiškai. Daugelyje vietų ją galima esmingai paveikti – į gera arba į bloga. Turime įvairių strategijų, padedančių pasukti gerosios pusės link. Visų pirma tai leistos į pasakojimus apie krizes, kita strategija – refleksyvus apsiejimas (plg. charizmą) su krize, ir galiausiai – socialinis pasidalijimas. Toliau skyriuje ir bus apmąstomi šie aspektai.

Įdomu, kad žmonės mielai *klausosi pasakojimų* apie nesėkmes ar krizes, patys nebūdami to paliesti. Nes – ir tai yra geroji dalyko pusė! – pasakojimu mes norime suteikti *dalykui prasmės*. Svarbu yra tai, kad mes patys šiuo metu nebūtume gilioje krizėje, o gebėtume žvelgti plačiau. Vaizduojant tikrą krizę, išties ne tiek svarbu, kad ji *laimingai* baigtųsi, svarbiau yra tai, kad pasakojimas siūlo galimybę reflektuoti. Būtent tuo remiasi palydėjimo kilus krizei idėja. Nes jei krizę suprantame kaip prasmės „užstrigimą“, kuris nebeleidžia laisvai kurti kasdienybės tėkmės, reikia klausti, kaip tai, kas yra „užstrigę“, vėl galėtų pradėti laisvai tekėti, – t. y., kaip galėtų atrodyti sėkmę žadanti intervencija į krizę.

Krizių intervencija reiškia pagalbą, kad žmogaus gyvenime vėl atsirastų prasmės

tėkmė. Pirmas ir svarbiausias dalykas (plg. Rauchfleisch, 2001) yra *užmezgti su žmogumi ryšį*: komunikacija, o tai reiškia operavimą prasme, čia yra vienas esminių dalykų. Konsultuojančioji⁶ turėtų ramiu, kantriu ir jautriu būdu priartėti prie krizės ištikto asmens ir neįkyriai, bet nuolat ir aiškiai rodyti pasirengimą su juo kalbėtis. Krizių intervencijose yra labai svarbu pačios konsultuojančiosios savęs pažinimas ir savikontrolė. Viena vertus, ji turi išjudinti atvirą pokalbį apie žmogui skausmingus dalykus, kita vertus, ji negali pati pernelyg persiimti jo problemomis, kad ir jos neįtrauktų tas pats sukūrys. Kad išgelbėtų, ji turi būti visiškai šalia, bet jokia būdu negali sau leisti imti skęsti kartu. Ji gali padėti tik tuomet, kai jos galva virš vandens, tik taip ji gali būti atrama krizės ištiktam žmogui. Kai konsultuojančioji ką tik nuskaktytu būdu užmezga su žmogumi ryšį, kita jos užduotis – *pašalinti jo įtampą, jį atpalaiduoti*. Šioje fazėje ją gali užgriūti žmogaus įtūžis, nusivylimas, bejėgiškumas, visa tai ji turėtų priimti tiesiogine žodžio prasme kaip būtina at(si)palaidavimą, jokia būdu ne kaip jos puolimą. Šioje fazėje

⁶ Vert. pastaba. Autorius šioje vietoje sąmoningai vartoja moteriškąją giminę, nors turi galvoje ne tik konsultantes moteris, bet ir konsultantus vyrus. Tai gana dažna šiandieninėje vokiškoje socialinės pagalbos srities literatūroje, tačiau neįprasta Lietuvoje. Moteriškoji giminė pasirenkama dėl kelių priežasčių: taip rodoma pagarba socialinėje srityje dirbančioms moterims, kurių čia absoliuti dauguma, todėl nėra teisinga apie jas kalbėti vyriškąja gimine. Kita vertus, siekiama atkreipti dėmesį į lyčių nelygybės fenomeną, išsiskynusių kalboje: daugelyje kalbų yra tarsi savaime suprantama abi lytis apibendrinti vyriškąja gimine, nors kalbos struktūra to nereikalauja. Norėdami į tai atkreipti dėmesį ir suvokdami, kad kalba atspindi sąmonę ir kartu ją formuoja, mokslininkai, ypač socialinės pagalbos srities, dažnai sąmoningai abi gimines apibendrina moteriškąja, o ne vyriškąja gimine.

svarbu, kad išsiliėtų dažniausiai chaotiška, nesąmoninga ir giliai užspausta prasmės tėkmė. Faktiškai šiuo išsiliesimu prasideda tolesnė fazė – *pagrindinės problemos ieškojimas ir įvardijimas*. Šios fazės tikslas – kad po vulkaninio išsiveržimo būtų atverta erdvė pasakojimui. Tai erdvė, kai išgyventos problemos gali būti įvardijamos ir išsąmoninamos. Taigi tai, kas patirta, tarsi įsavinama, įgauna prasmę, net ir tada, kai žmogui atrodo, kad visa tai neturi prasmės. Konsultantė struktūroja pasakojimą užduodama klausimus ir palaikydama pasakojimą. Paskutinė fazė – *sprendimų ieškojimu* – turi griežtai vadovautis ekvivalencijos struktūrų paieškos samprata. Tai turi būti procesas, kuriame krizės ištiktas žmogus kartu su konsultante *pats* ieško sprendimų, o ne juos pateikia konsultantė.

Vis dėlto, kad krizės sprendimai būtų ištis tvarūs, be konsultavimo, reikia profesionalios *atvejo analizės* – tai reiškia, kad konsultantė pati sau (arba komandos posėdžio metu kartu su kolegomis) privalo pagrįstai (t. y. vadovaudamasi teoriniu žinojimu) interpretuoti visa tai, ką girdėjo, pamatė, suprato. Tokios interpretacijos labai padeda atkreipti dėmesį į iš pirmo žvilgsnio nesvarbias, šalutines problemas; taip išvengiama pavojaus, kad šalutinės problemos, kaip esminės visa ko priežastys, bus pražiūrėtos. Taip interpretuojant svarbu apmąstyti ir kitų žmogui reikšmingų asmenų įtraukimą, nes krizės įveika visuomet apima ir socialinius komponentus. Turi atsirasti interakcinių bei komunikacinių ryšių, kurie palaikytų gyvenimo ir prasmės tėkmę, kad žmogus galėtų naujai, nauju lygmeniu kurti savo kasdienybę. Vis dėlto esminė konsultacinio darbo

laikysena jokių būdų negali būti pažeista: tik pats krizės paliestas žmogus gali rasti sau tinkamą sprendimą. Tai jis turi išverti beprasmybę, ją išsakyti, suformuluoti, vėliau pamatyti jam padedančias prasmės struktūras, jas suvokti bei paversti veikimu. Kadangi išvalgos ir suvokimai dar ne visada garantuoja tikrąjį pasikeitimą, yra prasminga pagalvoti apie *palydėjimą po krizės*. Šioje vietoje ypač svarbu įtraukti kitus asmenis, kad nauji prasminiai modeliai būtų palaikomi komunikacine prasme ir per tai įsitvirtintų. Tam tinkami asmenys gali būti iš žmogui artimos aplinkos arba ir profesionalai ar savivalbos grupės.

Pirmiau aptarta krizės samprata nurodo ambivalenciją: krizė yra savotiškas „užstrigimas“, „užsikimšimas“, tačiau kartu ji gali būti išeities taškas naujiems išlaisvinantiems procesams, taip, kaip tai slypi žodžio etimologijoje bei U. Oevermanno teoriniame modelyje. Ta pačia linkme, tik praktiškiau, argumentuoja ir psichoterapeutė Verena Kast – ji krizės įveiką vadina *kūrybišku šuoliu* (2002). Jos požiūriu, manifestinė krizė yra tik tam tikras specifinis etapas, kuris išryškėja kitų fazių kontekste. V. Kast, remdamasi terapine patirtimi, išskiria keturias fazes, turinčias joms būdingus požymius ir lydinčias emocijas (ten pat, 24 p. ir toliau). *Pasiruošimo fazė* gali būti prasidėjusi seniai – gerokai iki krizės pasireiškimo. Tai žmogaus mintys, nuojautos, dar be jokio aiškumo, bet tarsi abejonė ligšioliniu gyvenimo modeliu, jo prasmingumu. Žmogus šią fazę išgyvena kaip pamažu kylančią įtampą. *Inkubacijos fazėje* šis jausmas dar labiau sustiprėja, papildoma nuolatinio nerimu, frustracija, abejone savimi ir savo gebėjimais. Turi-

nio prasme tai yra tarsi problemos „tvinkimo“ laikas. Naujieji ir senieji aiškinimai, kuriais vadovaujasi žmogus, vienas kitam prieštarauja ir, kadangi nuo to neįmanoma pabėgti, kaupiasi „sprogstamasis“ užtaisas – viena kitai prieštaraujančių prasmų mišinys. Prie viso to prisideda *krizinė situacija* – jos V. Kast nelaiko savarankiška faze – kažkas pernelyg įtempto, tarsi blokavimas, „kamštis“, lydymas baimės jausmo. Šios krizinės situacijos įveikimas yra *išvalgos fazė*. Jos metu nebelieka „užstrigimo“, žmogus pamato savo ligšiolinio gyvenimo modelio ribotumus ir gali pradėti galvoti apie pasikeitimus. Šioje fazėje žmogus jaučia palengvėjimą, netgi gali patirti tikrą džiaugsmą: savotišką „aha!“ efektą, kai, pamačius senųjų prasmų struktūrų ribotumą, atsiveria naujų prasmų horizontai. Tuomet baigiamojoje *verifikacijos fazėje* gali būti įgyvendinta visa tai, kas supras-ta, išlaisvinta. Išvalgos formuojamos link veiksmų ir elgesio būdų, jie tikrinami ir testuojami. Žmogus susitelkia į naujas savo gyvenimo gaires ir naują gyvenimo prasmę.

Vis dėlto krizės sampratos ambivalen-cija slepia savyje ir kardinaliai priešingus dalykus – būtent žlugdančius, griauinančius. Dažnai tai išryškėja per fizines kūno reakcijas bei ligas. Kūnas įvairiais simptomais labai dažnai mums pirmasis parodo, kad kažkas yra ne taip, kažkas darosi sunkiai pakeliama. Tokiais atvejais žmogus gali tikrąja to žodžio prasme jaustis suskaldytas, sulaužytas. Tačiau būtų klaidinga kūnišką reakciją laikyti pagrindine problema. Medicininė intervencija gali palengvinti, kuriam laikui net numalšinti, ir tai, be abejo, svarbu, vis dėlto tai dar jokių

būdu nėra darbas su esmine problema – atgyvenusiu ar klaidingu prasmės modeliu. Šioje vietoje verta atkreipti dėmesį į tezę – *liga kaip kelias*⁷, ji gali būti svarbi savęs pažinimui krizės intervencijoje. Tuo įvardijame *vieną* svarbų apsiėjimo su krize ir asmenybės augimo momentą. Vis dėlto yra labai svarbu matyti ir kitą pusę: liga gali byloti apie prieitą ribą arba nelaimę. Liga ir neįgalumas kaip nelaimė – taip pat kaip skurdas – dar nieko nepasako apie asmeninio gyvenimo prasmingumą. Pasiiekti prasmingumą padeda tik individualus supratimas kaip egzistencinis gyvenimo situacijos išsiaiškinimas. Šioje vietoje būtina tvirtai pasakyti, kad prasmės suradimas nėra nei kažkas normatyvinio, nei totalitarinio, tačiau visiškai individualus dalykas, kuris *iš nieko negali būti atimtas ar kam nors uždraustas*.

3. Prasmės suradimas ir pojūčiai

Ką tik minėjome, kad kūniški simptomai gali rodyti psichinę negandą ar krizę. Pavyzdžiui, stiprūs nugaros skausmai ar nuolat įtempti nugaros raumenys gali reikšti, kad gyvenimo našta yra per sunki: ne nugara, bet nebesuvaldoma reikalavimų gausa spaudžia žemyn ir blokuoja asmeninių vystymąsi. Šiame kontekste kyla eksplisicinis klausimas: ar prasmės problema nėra priežastiniu ryšiu susijusi su kūno savijauta, pojūčiais? Galima kelti dar keletą klausimų, susijusių su šiuo, ir galbūt atrasti darbo, ieškant asmeninės prasmės, orientyrus.

Ar prasmė (vok. *Sinn*) susijusi su pojūčiais (vok. *Sinne*)? Ar gali kūnas turėti

prasmę ir ar jis gali būti laikomas prasmės suradimo mediumu? Įprasta manyti, kad dvasia ir kūnas priklauso skirtingiems pasauliams. O analizuojant prasmės ir prasmės suradimo klausimus, apskritai telkiamasi vien į sąmonę ir protą. Visai kitaip dalykai atrodo žvelgiant iš vadinamųjų kūniškumo tyrimų (vok. *körperorientierte Forschung*). Kūnas čia užima centrinę poziciją: prasmė yra įpinta į jutimines struktūras. Toliau vadovausimės šia koncepcija.

Kūno reikšmingumas prasmės suradimui remiasi dviem komplementariais veiksniais: *suvokimu* ir *reprezentacija*. Pasaulio suvokimas, jo stebėjimas vyksta kūno pojūčiais, kita vertus, kūnas yra svarbi, kultūriškai perduota prasmės reprezentacijos galimybė. Sąvoka *stebėjimas* šiuo atveju nereiškia vien matyti ir atpažinti, atkreipti dėmesį. Įdomu tai, kad šios sąvokos turinio akcentas yra veikiau „vertinimas, padėtis, rangas“. Jei būtent šitaip suprasi-me stebėjimo procesą – kaip vertinantį dėmesį aplinkai, – tai jis puikiai tiks prasmės suradimo teorijai.

„Stebėjimas“ nurodo, kad visi žmogaus pojūčiai dalyvauja suvokimo procese. *Antropologui Helmuthui Plessneriui* priklauso mintis apie „*pojūčių vienovę*“ (2003, 3 tomas). Ši mintis leido naujai įvertinti žmogiškuosius pojūčius ir buvo rimta gamtamokslinės sampratos kritika. Ten buvo nuolat tyrinėjamos ir aprašomos atskirų žmogaus pojūčių galimybės. Jei fizikiniu būdu matuosime žmogaus pojūčių galimybes ir jas lyginsime su kitomis gyvybės formomis, žmogaus rezultatai bet kuriuo atveju bus labai kuklūs. Tačiau ši gamtamokslinė prieiga pražiūri esminį žmogaus jutimiškumo aspektą. Žmonės

⁷ Taip vadinasi Dethlefsen ir Dahlke knyga (1983).

nėra kokie nors mobilūs matavimo aparatai, jų pojūčių veikla yra susijusi su *tikrovės interpretavimo sintezės gebėjimu*. „Praktinis pojūčių panaudojimas pasimato tik suvokimo lygmeniu, kur pajautimai susitinka su patirtimis. [...] *Suvokimas* nuolat implikuoja pajautimų ir patirties *sintezę*. Būtent ši dabarties ir praeities, išorinio ir vidinio pasaulio sąsaja yra jutimiškumo išskirtinumas. Jis yra visuomeninės pojūčių praktikos pamatas“ (Barlōsius, 2000, p. 19 ir toliau).

Taigi pojūčių vienovė yra nepaprastai reikšminga žmogaus orientacijai erdviniam ir socialiniam pasaulyje. Orientacija šiuo atveju reiškia prasmės aktualinimą. Kūne ikiverbaliniu lygmeniu įrašyti elgesio ir stebėjimo būdai nuolat stengiasi patvirtinti pasiteisinusį prasmės modelį. Krinta į akis tai, kad jutimo veiklos ir prasmės suradimo charakteristikos siejasi tarpusavyje: ir čia, ir ten kalba sukasi apie orientaciją, priskyrimą, integravimą.

Jutimų srityje akivaizdžiai matyti pasidalijimas užduotimis ir susiderinimas. Todėl pojūčiai, pavyzdžiui, gali būti skirstomi pagal jų veikimo nuotolį. Pirmiausia didelio atstumo pojūčiai – *matyti* ir *girdėti*, tada vidutinio ir mažo atstumo – *uosti*, *ragauti* ir *lytėti*. O abu⁸ vidiniai arba paslėptieji pojūčiai – *temperatūros pojūtis* ir *pusiausvyros pojūtis* – apskritai dažniausiai pamirštami. Kai kuriais atvejais galima išvelgti įdomių prasmės radimo ir pojūčių sąsajos aspektų, kuriuos toliau trumpai aptarsime.

⁸ Kartais minimas ir dar vienas savarankiškas vidinis pojūtis – *orientacijos pojūtis*. To įrodymas galėtų būti tai, kad kai kurie akli žmonės, pavyzdžiui, vežami automobiliu, gana tiksliai gali pasakyti, kur yra.

Visuomeninis tolimojo veikimo pojūčių *regos* ir *klausos* naudojimas visų pirma yra nukreiptas į tokius socialinius santykius, kurie remiasi labai abstrakčiomis bendrybėmis. Akis ir ausis turi gebėjimą jausti toliau už „jutimiškai artimiausią“. Nors rega klausą kuo toliau, tuo labiau išstumia. Akies pergalė prieš ausį vis akivaizdesnė, nors, pavyzdžiui, iš muzikos terapijos srities turime pagrįstų įrodymų, kad girdėjimui, taigi ir garsui, yra būdingas ne tik gydymasis, bet ir pasaulio priežastingumą grindžiantis aspektas. Regai įsigalėti bet kuriuo atveju labai padeda optinės prezentacijos reikšmingumas visuomenėje.

Uoslei tenka kitas vaidmuo: gintis nuo pernelyg didelio artumo, kurti socialinį atstumą ir jį jutimiškai pateisinti. Uoslės vaidmuo išryškėja susiejus ją su atskirtimi ir diskriminacija: „Svetimųjų (taip pat ir socialinio darbo klientų – ypač benamių (*H. W.*)) atstūmimas ypač dažnai grindžiamas kvapu, nes jų buvimas keičia nusistovėjusias artumo / atstumo normas ir verčia naujai struktūruoti socialinę erdvę“ (Barlōsius, 2000, p. 31). Tačiau, be atstūmimo funkcijos, uoslė turi ir kardinaliai priešingą funkciją – kurti intymumą. Ir galiausiai, uoslė turi stebėtiną gebėjimą atsiminti: užtenka užuosti kažkada patirtą kvapą ir tuojau pat prieš akis išskyla seni įvykiai, nes „niekas geriau neįsimenama už kvapą“ (Ackermann, 1993, p. 17). Kvapo atsiminimo sukeltos emocijos tvirtai susijusios su prasmės radimu. Juk kvapai ypač dažnai „gražina“ mus atgal į vaikystę – laiką, kuris mums atrodo laimingas ir prasmingas. Tokių pat dalykų galima išvelgti postmoderniame pasaulyje: žmonės ieško galutinės prasmės grįždami atgal

prie archainių šaknų (pvz., Yin ir Yang; senieji vaisingumo kultai ir t. t.). Taigi uoslės pojūtis padeda atsimentis laimingus ir prasmingus laikus. Vis dėlto modernus Vakarų pasaulis vis labiau išstumia kvapus; tai liudija, pavyzdžiui, kanalizacijos išradimas, kasdieninis kūno parfumerijos naudojimas. Tai atitinka moderniose visuomenėse vykstančius procesus: mažėja artimų socialinių ryšių, socialiniai santykiai tampa vis dalykiškesni.

Skonis tarnauja bendrystei; nors skonis labiausiai neapibrėžtas iš visų pojūčių – būtent juo remiamasi vertinant meną ir kultūrą. Skonis yra grynai estetinis pojūtis. Kad skonio pojūtis veiktų, reikia tiesioginio dėmesio, todėl jis kuria nuoširdžius, intymius santykius. Kas nori pajusti bendrystę, turėtų kartu valgyti, kad leistų veikti skonio pojūčiui. Paslėptieji *temperatūros* ir *pusiausvyros* pojūčiai susiję su vidine orientacija. Galbūt neatsitiktinai šiandien jie dažnai „pražiūrimi“ ir užmirštami.

Galima apibendrinti, kad pojūčiai veikia kaip tiltai ir ribos, jie leidžia bendrauti ir sukuria atstumą. Socialiniai santykiai ir jų kokybė yra patiriami būtent pojūčiais. Būtent pojūčiais mes susikuriame mus supantį vaizdą, tai, kaip žmonės elgiasi, ir tai, kas mums patiems yra gera, o kas ne. Pojūčiai nėra tarsi tušti knygos lapai, jie yra arba išvystyti, arba atvirksčiai – sumenkę, jie užaštrinti, užprogramuoti priklausomai nuo kultūros, socialinio sluoksnio ir lyties, vis dėlto jie tuo pačiu metu kiekvienam iš mūsų yra autentiški. Pojūčiai yra prieiga prie pasaulio ir tuo pačiu metu jie yra pamatas komunikacijai ir prasmės radimui⁹.

⁹ Iš to aišku, kad žmonės, kurių pojūčių veikla sutrikusi (neigalieji), turi smarkiai kovoti dėl priėmimo prie

Sėkmingai komunikacijai ir prasmės radimui yra svarbūs ne tik pojūčiai, bet ir mūsų *kūno išvaizda*. Tyrinėjant patrauklumą nustatyta, kad „kūno prezentacija ir ‘gebėjimas pasirodyti‘“ (Koppetsch, 2000, p. 115 ir toliau) labai stipriai lemia pripažinimą ir integraciją į visuomenę. Tinkamas elgesys („gebėjimas pasirodyti“) visuomet buvo vienas iš kultūros reikalavimų, tačiau šiandien ryškėja nauja tendencija: „Rangai profesiniame gyvenime šiandien yra išsiderami, o ne funkciniai, nes jau beveik nebeįmanoma akivaizdžiai parodyti savo ar pamatyti kitų profesinių gebėjimų. Be to, autoritetu grįstų santykių nu-simbolizmas nebeleidžia orientotis į anksčiau galiojusias hierarchijas. Vis dėlto visa tai nepanaikina profesinių atstumų ar profesinių rangų tvarkos, tačiau transformuoja ją į *stilistinius skirtumus, perkelia į „asmenybės poveikio“ sritį*“ (Koppetsch, 2000, p. 105; paryškinta H. W.). Šis aiškinimas tiesiogiai siejasi su P. Bourdieu svarstytais apie *habitus*. Ir šiandien *habitus* yra perteikiamas socialinėje erdvėje. Vis dėlto sėkmė socialiniame kontekste šiandien labiau nei bet kada yra *viešai komunikuojama* per patrauklią išvaizdą. Patrauklumas yra suprantamas kaip „*grožio, charizmos* (poveikio) ir *autentiškumo* (natūralumo) derinys“ (Koppetsch, 2000, p. 106). Cornelia Koppetsch empirinio tyrimo metu nustatė, kad patrauklumas turi būti kažkas natūralaus, kitaip jis nelaikomas patraukliumu. Pripažinimo nesusilaukiama, jei kūno grožio operacijos ar manierų „ištreniruotu-

komunikacijos ir kartu prie gyvenimo prasmės. Todėl, pavyzdžiui, gestų kalbos išradimas ir ypač daug pastangų kainavęs jos diegimas yra ne tik bandymas įveikti atskirti, bet ir kliūtis rasti prasmę (plg. Sacks, 1989).

mas“ yra perdėm *akivaizdūs*. Natūralumas ir laiminti povyza turi eiti kartu. Tuomet patrauklumas yra laikomas „tam tikra *charizma*: patrauklus asmuo yra apsuptas tam tikro žavesio, prestižo, kuris jo geresnę padėtį ne tik pateisina, bet netgi sudaro įspūdį, kad jis ‘turi į tai teisę’“ (ten pat). Patraukliems žmonėms yra daugiau leidžiama, jiems tarsi savaime priskiriamos tokios socialinės savybės kaip inteligentiškumas bei moralumas. Su jais bendraujant veikia halo efektas (angl. *halo affect*), kai patrauklumas tarsi savaime liudija sėkmę. Visa tai veda prie to, kad žmonės privalo įgyti sėkmę nešančią išvaizdą. Privalu sistemiskai veikti kūną, kad jis taptų artimas sėkmės etalonui. Su savo kūnu turi būti „dirbama“ visur: sporto klubuose, sveikatingumo centruose, maitinantis ir kasdieninėje rutinoje. Negana to, visos šios pastangos, apribojimai ir vargai turi atrodyti natūralūs, visiškai nevarginantys. Tuomet gali pavykti, kad patrauklumas ves prie „dėmesio kapitalo sąveikose akumuliacijos“ (ten pat, p. 100). Taigi, pasitelkus tinkamą kūno prezentaciją, yra galimybė optimizuoti susilaukiamą dėmesį bei sėkmę kasdieniniuose interakcijos procesuose.

Tai, kas pavaizduota, jokiu būdu nėra ideali būseną, kurios privalu bet kokia kaina siekti. Vis dėlto tai atskleidžia mechanizmą, kurį reguliuoti ne mūsų galioje – vien todėl profesionalai privalo apie jį žinoti ir suprasti, kad šis mechanizmas veikia visuose (socialiniuose) pedagoginiuose kontekstuose. Tai pasakytina faktiškai apie visas socialinio darbo sąveikas, ir lygiai vienodai apie vienus ir kitus – profesionalus ir adresatus. Visa tai vyksta per habituales dispozicijas – jos taip giliai išpaustos

į mūsų kūnus ir suvokimo modelius, kad veikia nesąmoningai ir yra nepajudinama kultūros dalis. Modernioje kultūroje jos yra priklausomos nuo socialinio sluoksnio: iš vidurinio sluoksnio kilusi socialinė pedagogė turi kitokį grožio ir patrauklumo išvaizdavimą, nei žemiausiam socialiniam sluoksniui priklausanti jos klientė.

Taigi tiek apie interakcijos procesų veikimo būdą ir pojūčiais įgyjamą jų suvokimą. Prasmės radimui yra esmingos su tuo susijusios tolesnės konsteliacijos. Jas toliau ir įvardysime. Viso to pamatas yra pirmiau minėta pojūčių funkcija – jie yra „tiltas“ į prasmę. Kilus krizei prasmės radimas gali būti stimuliuojamas pokalbiais, kaip minėta antrame poskyryje, – vis dėlto tai dažnai atsiremia į neperžengiamą barjerą. Nes ištikti krizės žmonės, šalia viso kito, nėra atviri pokyčiui, neturi „laisvos ausies“ užuojautai, o juo labiau patarimams. Tad tokiais specifiniais atvejais labai gerai pasiteisina pojūčiais patiriami impulsai.

Pojūčių veiklos paskatinimas, esant slogiai gyvenimo nuotakai, pasirodo, turi gydomąją galią. Ši iš kasdienybės pasaulio kylanti įžvalga jau ne kartą įrodyta skirtinguose socialinio darbo kontekstuose. Įvairiais pratimais, skatinančiais pojūčius, netgi įmanoma įveikti sunkias depresijos formas. Taip pat yra pasiteisinę įvairūs kūno pratimai, pradedant individualiais atsipalaidavimo ir suvokimo pratimais (pvz., muzikos terapija, joga ir t. t.) ir baigiant užsiėmimais poromis bei grupėse. Padėti gali ir paprasčiausi „gamtos stebuklai“ – sąmoningas dėmesys šviesai, spalvoms, kvapams.

Bendravimas per pojūčius su gyvūnais duoda stebinančių rezultatų beviltiškais lai-

komais atvejais. Žmonės, kurie atrodo visiškai abejingi aplinkai, ima rodyti dėmesį ir susidomėjimą, kai pamato gyvūną. Beje, šis faktas mokslo pasaulyje buvo išvelgtas veikiau atsitiktinai. Terapeutas tiesiog neturėjo kur palikti savo šuns, todėl jis buvo kambaryje terapijos metu ir visai netikėtai tapo pagalbininku užmezgant ryšį su „beviltišku“ pacientu¹⁰. Moksliniuose eksperimentuose gyvūnai (dažniausiai katės, šunys, paukščiai ir arkliai) pasirodydavo esą svarbiausias veiksnys, nors jiems iš anksto nebūdavo priskiriamas interventuojančio kintamojo vaidmuo. Šiandien turima patikrintų duomenų apie tai, kad esant specifinėms sąlygoms gyvūnų įtraukimas turi ne tik didelį terapinį, bet ir prasmę grindžiantį poveikį. Profesinėje aplinkoje kaip ypač veiksmingos įsitvirtino „terapinio jodinėjimo“, „plaukiojimo su delfiniais“, „bendravimo su katėmis ir šuniukais“ formos. Įdomu yra ir tai, kad po 2001 metų rugsėjo 11-ošios įvykių Niujorke buvo labai sėkmingai pritaikyta terapija su šunimis, kaip savita krizės įveikos forma.

Mintys pabaigai

Bėgant laikui atsiranda naujų klausimų ir naujų klausimų konsteliacijų. Gyvenimo prasmės klausimo prasmingumas yra ir ginčijamas, ir primygtinis tuo pačiu metu. Mes atskleidėme, kad savo eksplacitine

forma tai santykinai naujas klausimas – vos 100 metų senumo – ir dažnai rimtai keliamas tik kilus krizei. Tačiau profesionalams turėjo paaiškėti, kad iš tiesų yra prasminga pažinti prasmės klausimo vingrybes. Juk galiausiai už viso to neslypi nieko nauja. Esmė yra seniai žinoma: noras būti laimingam, kažkam priklausyti, pripažinimo poreikis, galiausiai – noras jaustis gyva būtybe. Nauja visame tame yra realizavimo galimybės. Tam tikrose gyvenimo situacijose kalba sukasi apie fizinės egzistencijos pamatus, arba apie teises ir socialines galimybes (lygiateisiškai) dalyvauti. Transcendentiniai aspektai paprastai išskyla tik ištikus didžiausiems praradimams, per juos ateinančiu suvokimu apie savos mirties neišvengiamybę. Viena yra aišku, kad kiekvienas ir kiekviena privalo rasti savo gyvenimo prasmę ir dėl jos grumtis. Labai svarbu yra tai, kad visam tam mums neišvengiamai reikia kitų žmonių, kurie mus paremtų. Galbūt mums reikia – tai mano asmeninė patirtis – ir transcendentinių patyrimų: čia ir dabar neturi mūsų priklausyti, atvirkščiai – turi mus daryti laisvus ir atvirus Kitam. Ta Kitą kai kurie sutinka ateityje, kiti – „vilties principu“ (Bloch), dar kiti – beprasmybėje (Sartre) arba anapusybėje – tik tas, kas ieško, randa. Ar jam pasiseks, nežinoma. Žinoma, rodos, tik tai, kad šiame ieškojime būtina atsakyti tariamų tiesų ir įsitikinimų.

¹⁰ Tai pasakojimas apie terapeutą Levinsoną iš knygos „Der Hund des als Co-Therapeut“ (plg. Vernooij, Dohneider, 2008, p. 26 ir toliau)

*Iš vokiečių kalbos vertė
dr. Birutė Švedaitė-Sakalauskė*

LITERATŪRA

Ackermann Diane. Die schöne Macht der Sinne. Eine Kulturgeschichte. München, 1993.

Barlösius Eva. Über den gesellschaftlichen Sinn der Sinne. In Cornelia Koppetsch (Hg.). Körper und Status. 2000, S. 17–37.

Dethlefsen Thorwald, Dahlke Ruediger. Krankheit als Weg. Deutung und Bedeutung der Krankheitsbilder. München, 1983.

Kast Verena. Der schöpferische Sprung. Vom therapeutischen Umgang mit Krisen. München, 2002.

Koppetsch Cornelia. Die Verkörperung des schönen Selbst. Zur Statusrelevanz von Attraktivität // Dies. (Hg.). Körper und Status. 2000, S. 99–124

Oevermann Ulrich. Ein Modell der Struktur von Religiosität. Zugleich ein Strukturmodell von Lebenspraxis und von sozialer Zeit. In Monika Wohlrab-Sahr (Hg.). Biographie und Religion. Frankfurt am Main, 1995. S. 27–102.

Plessner Helmuth. Gesammelte Schriften, 10 Bände. Darmstadt, 2003.

Rauchfleisch Udo. Arbeit im psychosozialen

Feld. Beratung, Begleitung, Psychotherapie, Seelsorge. Göttingen, 2001.

Rittner Volker. Krankheit und Gesundheit. Veränderungen in der sozialen Wahrnehmung des Körpers // Dietmar Kamper, Christoph Wulf (Hg.). Die Wiederkehr des Körpers, 1982, S. 40–51

Rittner Volker. Körper und Identität. Zum Wandel des individuellen Selbstbeschreibungsvokabulars in der Erlebnisgesellschaft. In H. G. Homfeldt (Hg.): „Sozialer Brennpunkt.“ Körper, 1999. S. 104–116.

Sacks Oliver. Stumme Stimmen. Reise in die Welt der Gehörlosen. Reinbek bei Hamburg, 1989.

Vernooij Monika. Handbuch der tiergestützten Intervention. Grundlagen – Konzepte – Praxisfelder (Quelle & Meyer). Wiebelsheim, 2008.

Wagner Harald. Prasmė – prasmės ieška – gyvenimo prasmė // Acta Paedagogica Vilnensia. 2006, t. 17, p. 9–17.

Wagner Harald. Prasmės suradimas tarp neapibrėžtų modernaus gyvenimo modelių ir asmeninės savivertės siekio // Acta Paedagogica Vilnensia. 2008, t. 20, p. 126–139.

ASPEKTE DER SINNFINDUNG IM KONTEXT DER SOZIALARBEIT/SOZIALPÄDAGOGIK

Harald Wagner

Zusammenfassung

In diesem abschließenden Text einer Sammlung von insgesamt 4 Essays zur Sinnfindung werden praktische Erwägungen aus dem Bereich der Sozialpädagogik / Sozialen Arbeit vorgestellt. Mit ihnen soll der Gang durch das Themenfeld abgerundet werden: Ausgehend von der Klärung zur Frage nach dem Sinn des Lebens und ihrer Dimensionen, weiterführend mit Hinweisen zur Diskurslage der Sinnproblematik in Philosophie und Theologie erstreckte sich der Weg bis hin zu sozialwissenschaftlichen Grundlagen zur Praxis der Sinnfindung. Im vorliegenden

Text werden anhand der Theorie der Krise, ihrer sozialpädagogischen Überwindung und Anregungen einer Inspiration der Sinnfindung durch die menschlichen Sinne vorausgehende Impulse aufgenommen und praktisch gewendet. Krise und Krisenbewältigung werden deshalb als Veranschaulichung ausgewählt, da in ihnen der Sinnverlust handgreiflich zu spüren ist. Letztlich sollen damit auch Anregungen vorgestellt werden, wie das abstrakte Thema der Sinnfindung bis in den Bereich der sinnlichen Wahrnehmung von uns allen erfolgen kann.

Įteikta: 2009 02 10

Priimta: 2009 06 15